

Vikerkaar

9/2019

ÖKOVISIOONID. Mis muutub? Kuidas valmistuda? **Poliitika:** manifestid, Fr. Orsi, T. Pehk, G. Kalm, J. Kiik, K. Tarand. **Ökosüsteem:** K. Kull, M. Kangur, M. Meriste, A. Helm. **Kliima:** M. Sepp, A. Roose. **Loodusvarad:** P. Väinsalu, Ü. Niinemets, P. Mardiste, J. Pärn, L.-M. Väli. **Toit & tervis:** R. Raudne, T. Tillmann, K. Aavik, R. Kreitsberg. **Linn:** T. Sepp, E. Kiivet, Fr. Martínez, T. Tuvikene. **Ühiskond:** L. Kanger, A. Printsman, A. Annist. **Kultuur:** M. Tamm, A. Kull, T. Maran, L. Kaljundi, P. Laurits, K. Virro, H. Ballet. **Utopiad:** K. Kama, R. Kuresoo, M. Ott. **Kirjandus:** U. Vadi, L. Sommer, K. Moppel, J. Ashilevi. **Mikitast:** H. Krull. ■

probleem: kuidas hoida globaalsete probleemide puhul alal ühise tegutsemise soovi, kuidas hoida alal lootust. Soovitaksin kasutada omaenda kultuuri religioosete (aga ka filosoofiliste) traditsioonide allikaid: iga kultuur peaks ise oma probleemid lahendama ja pakkuma tõlgendusi, mis toetavad mõõdukat heaolu ja õnne kõigile. Ökokriitiliselt ja teadlikult saab lugeda piiblit ja koraani, traditsioonist saab esile tuua unustatud loodussõbraliku mõtlemise. Ükskõik kas kõneleme Augustinusest või Aquino Thomasest, Lutherist või Paul Tillichist, „roheline“ evangeelium on täiesti olemas, kui vaid tahta märgata.

Kirikud saavad minna veelgi praktilisemaks: teha koostööd organisatsioonide ja kogukondadega, kes eksperimenteerivad jätkusuutlike kooseluvormidega; kirikud saavad aidata meeles pidada, et õiglus on põhimõte, mida piibel rõhutab raamatust raamatusse. Mida tähendab õiglus kliimakriisi tingimustes, mida tähendab õiglus, kui seda nõuda kogu loodule? Kuidas elada olukorras, kus maa ei ole enam kindel pind jalge all, vaid võib kaduda vee alla või haihtuda tuules ja erosioonis? Kirikud

saavad olla ise eeskujuks ja survegrupiks, mis aitaks poliitikutel ja majandusinimestel suunata protsesse ühiskonnas. Üksikisikud oma tarbimisharjumustega on üks lüli lahendusest, ent veelgi olulisem on süsteemne arvestamine iga otsuse juures mõjuga kogu loodusele.

Teadus annab meile teadmised, mille abil mõista antropotseeni, aga antropotseeni *anthropos*’e mõistmiseks on vaja nii humanitaar- kui sotsiaalteadusi. Vähesed protsessid on sama globaalsed ja pikaajalised kui kliima. Meie tänased otsused mõjutavad kliimat tulevikus tuhandeid kilomeetreid eemal. Vaagida kauget mõju tänase siin-ja-praegu kasu vastu on meile vastukarva: kui põhjuse ja tagajärje ahel on pikk, siis eelistame lühikest vaadet. Laskota indiaanlastel on ütlemine: iga otsuse juures võta arvesse selle mõju seitsmendale põlvkonnale. Aga sellise meelekindluse jaoks on vaja kõiki kultuuri tööriistu: nii teadust, kultuuri kui ka religiooni. Me vajame hädasti lootusrikkaid heade praktikate näiteid kõigist valdkondadest, mis võivad rajasõltuvuslikult viia meie „tuleviku mina“ vajalikule piiramisele.

TIMO MARAN

Antropotseeni lõpp

Antropotseen on mõistena eksitav. Mitte niivõrd sellepärast, et see mõiste on nartsissistlikult inimkeskne või et see ei eritle eri ühiskondade ja sotsiaalsete kihtide rolli kliimamuutuses. Antropotseen on eksitav mõiste käimasolevate ja saabuvate

kultuurimuutuste mõistmiseks. Pikka aega on inimene – *ánthropos* – olnud kas indiviidi või grupina kultuuris keskne tegelaskuju ning miski ega keegi pole suutnud seda positsiooni vaidlustada. Kultuuri toimimise mõttes tuleks antropotseeni alguseks pidada seega renessanssi või valgustusaega, mil kirjandus, muusika jt kultuurivaldkonnad hakkasid religiooni

asemel aina enam keskendumise inimese kujutamisele. Nii tehnoloogiline progress kui ka valdavad mõttesuunad on panustanud sellesse, et kultuur on saanud kaua segamatult areneda, pööramata tähelepanu oma olemasolu lähtetingimustele. Praegust stohhastiliste keskkonnamuutuste ajajärku tuleks aga pigem näha kui selle inimkesksuse lõppu.

Kliimamuutus, liikide massiline väljasuremine ning fossiilsete kütuste, viljaka maa, kalavarude jm ressursside vähesus on kõik märgid sellest, et inimene kui liik on oma arvukuse ja tegevusega ületamas keskkonna kandevõimet. Kui keskkonna võimalused saavad ära kasutatud, siis muutub keskkond paratamatult arengut piiravaks ja saab seeläbi eri viisidel nähtavaks – ilmastik annab endast märku oma ebaregulaarsustega, kliimamuutus uute liikide saabumisega, materiaalse ressursside vähesus hinnatõusudena. Paljudel vahetutel ja vahendatud viisidel hakkab keskkond, selle erinevad protsessid, osad ja osalised üha rohkem sekkuma inimühiskondade ja kultuuri toimimisse. Inimese kõrval omandab agentsuse aina enam keskkond. Toimuv muutus on niivõrd mastaapne, et seda võib pidada ühe mõttejärgu lõpuks ja teise alguseks.

Keskkonnakriisi mõjude leevendamiseks loodetakse praegu enamasti tehnoloogilistele lahendustele nagu taastuvenergeetika, süsinikdioksiidi tagasikorje jms, kuid tehnoloogia ei suuda anda vastust küsimustele, mis suunas ühiskonnana liikuda või millele seejuures toetuda. Pigem on avalikus ruumis keskkonnakriisi osas nõutust ja peataolekut – valdavaks on saanud apokalüptilised narratiivid

või vastupidi, teema vaikitakse maha. Mitmed tänase ühiskonna suundumused – paremäärmuslus, tõejärgsus, sotsiaalse õigluse liikumised – on sellest vaatenurgast tõlgendatavad eskapismi eri vormidena. Neid ühendab keskkonna kui mõjute-guri ja selle reaalsuse ignoreerimine ning keskendumine abstraktsetele ideedele ja vastandustele. Samas on keerulistel aegadel kultuuril olnud ikka oluline roll muu-tuste mõtestamisel, tähenduste paljususe nähtavaks muutmisel ning neis peituvate võimaluste ja ohtude kaardistamisel. Ka globaalse keskkonnamuutuse ajal peaks kultuur võtma endale rolli uurida, mida tähendab inimese jaoks keskkonna kasvav agentsus ning inimliigi piiritingimuste nähtavaks saamine. Kultuur saab oma loovate ja kriitiliste lähenemiste abil ette kujutada ja läbi katsetada võimalikke ole-mise ja mõtlemise viise ning selgitada, millised neist sobivad eluks muutlikus ja ebakindlas keskkonnas.

Rahvusvahelises humanitaarteaduses on vastav nihe tegelikult märgatav juba paarkümmend aastat. Ökokriitika, looma-uuringud, posthumanism, ökosemiootika ja keskkonnaajalugu on mõned uurimis-suunad paljudest, mis tegelevad keskkon-na ja teiste liikide koha ja rolli mõtesta-misega kultuuris. Katusmõiste, millega seda humanitaarteaduse arengusuunda tähistatakse, on keskkonnahumanitaaria. Laiema kultuurivooluna on põhjust kõ-nelda ökoloogilisest postmodernismist, kui laenata Charlene Spretnaki mõistet. Spretnak eristab nimelt postmodernismis dekonstrueerivat ja ökoloogilist suunda, millest esimene mõtleb sotsiaalsete konst-ruktioonide, relativismi, võimuhete ja

dekonstruktsiooni kategooriates. Ökoloogilise postmodernismi lähtekohad on aga dialoogilised vastassuhted ja maailma nägemine koosnevana kogukondadest, kogemuslikule teadmisele tuginev ja kohalikud ajalood, tähelepanu pööramine kehalisusele, kontekstidele ja protsessuaalsusele. Kõige üldisemalt tähendab see mõtlemise muutus keskkonnajõudude ja teiste liikide lubamist kultuuri väljale, tähelepanu pööramist inimese ja ainelise maa vastassuhetele ning sellega seoses kultuuri piiride ümberhindamist.

Mis on siis need mõtlemise võtmed, mis võiksid aidata uutes oludes inimese positsiooni ümber tõlgendada ning elujõulistele tulevikuperspektiividele osutada? Esialgse ja mittetäieliku loendina võiks välja pakkuda järgmist: 1. Abstraktsele ja enesesse sulgunud diskursusele tuleks eelistada lähenemisviise, mis otsivad ühisosa või seotust (näiteks need semiootika pakutavad märgimudelid, milles säilib orgaaniline või põhjuslik seos märgi/representatsiooni ja tema objekti vahel). Sellised lähenemised on

ökoloogilised, kuna muudavad kultuuri sidusamaks. 2. Kultuuri mitmekesisus on põhiväärtus ning nähakse kohalike (ka teisi liike hõlmavate) kompetentsikogukondade keskset rolli. See on oluline, kuna eri perspektiivide ja oskuste paljusus kindlustab, et mõni neist on muutuvates oludes tulemuslik. 3. Kultuuril lastakse oma mineviku pinnalt kujuneda eneseorganiseerimise, loovuse ja tagasisidestuse kaudu ning kultuuri piire nähakse poorsete ja ositi läbitavatena (nii keskkonna, teiste elusolendite kui teiste kultuuride jaoks). Selline kultuur on muutuva maailmaga kohanduv, avatud ja kriisidele vastupanuvõimeline.

Kokkuvõtteks, kuna globaalne keskkonnamuutus toob kaasa turbulentsust, mille ulatust ja avaldumisvormi me ei oska hetkel veel ettegi näha, siis peaksid tuleviku kultuurimustrid olema paindlikud ja dünaamilised, kuid samas altid keskkonnamuutusi tajuma ja neile reageerima. (Autori uurimistööd toetab Eesti Teadusagentuur (PUT1363)).

MAREK TAMM

Milline võiks olla meie minevik?

Kõige hämmastavam ja õõvastavam praeguses ökoloogilises kriisis on tõsiasi, et peamine hävitustöö elukeskkonna kallal on toimunud mõne viimase kümnendi jooksul ehk siis ajajärgul, mil kõigil, kes vähegi teada tahtsid, oli olemas vajalik

informatsioon, et oma käitumist muuta. Keskkonnakriis ei ole sajanditepikkune pöördumatu protsess, vaid pigem ühe inimpõlve saavutus. Enam kui pool fossiilsete kütuste põletamisel atmosfääri paisatud süsinikust on sinna jõudnud viimasel kolmel kümnendil.¹ Teisiti öeldes,

¹ D. Wallace-Wells, *The Uninhabitable Earth: Life After Warming*. New York, 2019, lk 4. Wallace-Wellsi trööstita raamat pakub hul-